

Overtuigd en Toch Onzeker
Jonge Filosofen over de Bronnen van “Onze” Moraal

14 oktober 2017

Ariënsinstituut, Keistraat 9, 3512 HV Utrecht

Programma

13:00 Opening (Michiel Meijer)

13:15 *Sessie 1: Moraal, Waarheid en Wetenschap*

Evidentie, Verlegenheid en de Vergissingstheorie (Wouter Kalf)

Moraliteit Verklaren? (Michiel Meijer)

14:15 *Sessie 2: Interne en Externe Funderingen van Moraal*

De Constructie van Moraal: Tussen Realisme en Relativisme (Sem de Maagt)

Ethische Reflectie (Rob Compaijen)

15:15 Pauze

15:45 *Sessie 3: Waarom Rechtvaardigen?*

‘Alles van Waarde is Weerloos’: Nietzsche over Waarde en Natuur
(Hedwig Gaasterland)

Is de Vraag Naar een Rechtvaardiging Altijd Zinvol? (Julia Hermann)

16:45 Einde

17:00 Receptie

Thijmgenootschap

Vereniging voor Wetenschap en Levensbeschouwing

Johannes Vijghstraat 34
6524 BT Nijmegen

Abstracts

Evidentie, Verlegenheid, en de Vergissingstheorie (Dr. Wouter Kalf)

We ervaren een **spanning** tussen morele evidentie (ik weet zeker dat geven aan de armen moreel verplicht is) en morele verlegenheid (hoe beargumenteer ik hiervoor, en hoeveel moet ik dan precies geven?). De **vergissingstheorie** zegt dat onze morele oordelen zoals 'aan de armen geven is moreel verplicht' waar of onwaar zijn omdat ze objectieve morele feiten proberen te beschrijven, maar dat ze altijd onwaar zijn omdat er geen objectieve morele feiten bestaan (Streumer 2014; Kalf 2013, 2015, 2017).

In mijn lezing zal ik de volgende stellingen verdedigen.

1. De vergissingstheorie is geloofwaardig. Ik doe dit door te beargumenteren dat morele oordelen waar of onwaar zijn omdat ze morele feiten proberen te beschrijven, precies zoals sommige empirische uitspraken waar of onwaar zijn omdat ze empirische feiten beschrijven. Ik beargumenteer ook dat er geen morele feiten zijn omdat hun bestaan afhangt van de absentie van morele verlegenheid, wat er wel is.
2. De vergissingstheorie heft de spanning op tussen morele evidentie en morele verlegenheid door te ontkennen dat morele evidentie bestaat. De vergissingstheorie ontkent dat morele evidentie bestaat omdat het impliceert dat er geen morele waarheid is, hetgeen een vereiste is voor morele evidentie.
3. De vergissingstheorie heeft een geloofwaardige verklaring voor onze *ervaring* van morele evidentie. Het hebben van deze ervaring is evolutionair voordelig omdat deze het waarschijnlijker maakt dat wij naar onze morele overtuigingen handelen, en het handelen naar deze morele overtuigingen (loyaal zijn aan je partner, niet moorden, je naasten helpen) is zelf evolutionair voordelig.
4. De vergissingstheorie laat het ons vrij om intersubjectief geldige afspraken over moraliteit te maken, en die afspraken brengen het leven wat we graag willen dichterbij dan de onterechte overtuiging dat de moraal objectief is, welke ons in een keurslijf houdt (Garner 2007). Met een objectieve moraal is abortus objectief moreel verboden, hoeveel leed het doorzetten van de zwangerschap ook veroorzaakt. Zonder dit keurslijf maken we met elkaar gemakkelijker redelijke, intersubjectief aanvaardbare afspraken over wanneer abortus wel en niet mag, en hiermee verwezenlijken we gemakkelijker een wereld zonder onnodig leed, wat past in het leven dat we graag willen leven.

Als alles wat ik zeg in mijn lezing klopt dan hebben we geleerd dat de vergissingstheorie de genoemde spanning opheft (stelling 1-3) en dat het feit dat het hierbij morele evidentie ontkent geenszins problematisch is, in tegendeel (stelling 4).

Streumer, B. (2014). De Vergissingstheorie, van Hees, M., T. Nys, I. Robeyns (eds.), *Basisboek Ethiek* (pp. 283-296). Amsterdam: Boom

Garner, R., (2007), 'Abolishing Morality', *Ethical Theory and Moral Practice* 10(5): 499- 513

Kalf, W.F., (2013), 'Moral Error Theory, Entailment and Presupposition' *Ethical Theory and Moral Practice* 16(5): 923-937

Kalf, W.F., (2015), 'Are moral properties impossible?', *Philosophical Studies* 172(7): 1869-1887

Kalf, W.F., (2017), 'Against Hybrid Expressivist-Error Theory', *Journal of Value Inquiry* 51(1): 105-122

Moraliteit Verklaren? (Dr. Michiel Meijer)

Wat betekent het om onze Westerse moraal van vrijheid, democratie en mensenrechten te rechtvaardigen? Een veelvoorkomende strategie is om de overtuigingen achter die moraal te *verklaren* op een manier die tegelijk het fundament van die overtuigingen blootlegt. Maar daarmee is het probleem hoogstens verplaatst. Want wat betekent het eigenlijk om moraliteit te "verklaren"?

Het thema dat ik tegen deze achtergrond wil uitlichten is het conflict tussen de wetenschappelijke verklaringen die onze wereld inzichtelijk maken en de morele beschrijvingen waarmee we onszelf en de wereld begrijpen. Ik verdedig de stelling dat de zekerheid die wordt verkregen door wetenschappelijke toetsing van empirische uitspraken fundamenteel verschilt van de zekerheid die we in de ethiek mogen verwachten, maar dat dit echter niet betekent dat morele uitspraken niet kunnen worden gerechtvaardigd.

Ik laat zien dat morele oordelen zich moeilijk laten verklaren omdat ze zowel subjectief als objectief zijn. Uitspraken als "De terroristische aanslag in Barcelona was walgelijk" zijn subjectief voor zover ze een zekere gevoeligheid veronderstellen die weinig met rationeel inzicht te maken heeft. Tegelijk zijn dit soort oordelen ook objectief omdat ze impliciet verwijzen naar maatstaven die onze subjectieve voorkeuren overstijgen, en die ons in staat stellen onze voorkeuren te beoordelen. Ik concludeer hieruit dat morele oordelen een eigen soort objectiviteit veronderstellen die radicaal verschilt van het objectiviteitsideaal van de empirische wetenschappen. Ik eindig met de problemen die deze analyse oproept voor de verklaring van morele uitspraken, en wat dit ons uiteindelijk leert over de rechtvaardiging van moraal.

De Constructie van Moraal: Tussen Realisme en Relativisme (Dr. Sem de Maagt)

In mijn bijdrage bespreek en verdedig ik een zogenaamd Kantiaans constructivistische fundering van moraal. Volgens het Kantiaans constructivisme bestaan er geen morele feiten over moraal, zoals er bijvoorbeeld wel feiten bestaan over tafels en stoelen. Moraal is niet iets wat we kunnen *ontdekken* (zoals ik kan ontdekken of het waar is dat er een stoel in de ruimte staat) maar het is iets dat mensen zelf *maken*. Desondanks zijn Kantiaan constructivisten geen relativisten over moraal: de juistheid van morele uitspraken is volgens het Kantiaan constructivisme niet afhankelijk van een contingente standaard zoals de cultuur waar iemand deel van uitmaakt. Er zijn wel degelijk morele uitspraken die iedereen moet accepteren, onafhankelijk van zijn of haar specifieke identiteit. Het 'maken' van de moraal is dus geen arbitrair proces maar gebonden aan bepaalde regels. De grote aantrekkingskracht van het Kantiaans constructivisme is dat het de universaliteit en het niet-optionele karakter van de moraal probeert te funderen, zonder zich te beroepen op het bestaan van metafysisch mysterieuze morele feiten.

Het doel van deze bijdrage is om uit te leggen hoe het Kantiaans constructivisme deze schijnbaar onmogelijke ambitie probeert waar te maken. Ik zal dit doen door deze algemene Kantiaan constructivistische benadering te illustreren aan de hand van het werk van Alan Gewirth. Gewirth's moraalfilosofie start vanuit het idee dat er ondanks alle verschillen die er bestaan tussen mensen, een gedeeld zelfbegrip bestaat: namelijk ons zelfbegrip als handelende wezen, dat wil zeggen, als wezens die handelen voor redenen en die doelen proberen na te streven in het leven (studeren, voetballen, etc.). Vervolgens stelt hij dat er bepaalde middelen zijn die noodzakelijk zijn om welk doel dan ook na te streven. Of je nu koffie wilt gaan drinken, dokter wilt worden, of de nieuwe spits van het Nederlands damesvoetbal elftal wilt worden, je heb voor al deze verschillende doelen een bepaalde vrijheid nodig, de ondersteuning van anderen, en bepaalde materiele goederen. Het doel van Gewirth's moraalfilosofie is om te laten zien dat alle mensen een recht hebben op deze 'noodzakelijke middelen voor handelen'. In mijn bijdrage zal ik dit argument kort uiteenzetten en beargumenteren waarom ik denk dat Gewirth er in slaagt om de Kantiaans constructivistische ambitie te verwezenlijken.

Ethische Reflectie (Dr. Rob Compaijen)

Wanneer we vragen naar een rechtvaardiging van de moraal vragen we of datgene wat we *ervaren* als goed of kwaad, als prijzenswaardig of verwerpelijk, ook *echt* goed of kwaad, prijzenswaardig of verwerpelijk is. We willen nagaan of onze spontane morele overtuigingen, attitudes en gevoelens terecht zijn. Zo willen we bijvoorbeeld vaststellen of onze spontane overtuiging dat een mensenleven waardevoller is dan het leven van een dier, gerechtvaardigd is. Om na te gaan of onze spontane morele overtuigingen, attitudes en gevoelens inderdaad gerechtvaardigd zijn, kunnen we verschillende routes bewandelen. We kunnen ze bijvoorbeeld onderzoeken door ze te beschouwen vanuit een normatieve

ethische theorie zoals het utilisme of de Kantiaanse plichtsethiek, of door ze te bekijken vanuit een specifieke ethische methode zoals transcendentaal argumentatie. Hoewel dit allemaal verschillende manieren zijn, zijn ze in één opzicht toch gelijk: ze maken allemaal dezelfde 'beweging', en die 'beweging' verwijst naar een heel sterke neiging in de wijsgerige ethiek. Die neiging kunnen we als volgt beschrijven: om na te gaan of datgene wat we als moreel juist *ervaren* ook moreel juist *is*, moeten we een standpunt innemen buiten de morele ervaring om die 'van buitenaf' te onderzoeken. Concreter: om na te gaan of het juist is dat we meer waarde toekennen aan een mensenleven dan aan het leven van een dier, moeten we loskomen van het feit dat we dit zo *ervaren* en deze overtuiging onderzoeken vanuit een extern, objectief standpunt. We kunnen deze neiging dan ook begrijpen als een poging om ethische reflectie te modelleren naar de wijze waarop (natuur)wetenschappelijk onderzoek wordt verricht en hoe wijsgerige reflectie in andere, meer theoretische disciplines van de filosofie eruit ziet.

In dit paper verken ik de thematiek van de rechtvaardiging van de moraal door te reflecteren op de vraag wat het standpunt van de ethische reflectie zou moeten zijn. Mijn betoog bestaat uit twee gedeelten. In het *eerste* gedeelte ontwikkel ik de kritische stelling dat we, in tegenstelling tot de genoemde sterke neiging, niet volledig buiten onze morele ervaring kunnen gaan om te bepalen of onze spontane moraal gerechtvaardigd is. In het *tweede* gedeelte beantwoord ik de vraag wat het eigenlijke standpunt van de ethische reflectie dan wel is. Ik zal beargumenteren dat ethische reflectie plaats moeten vinden vanuit wat Arnold Burms een 'verankerd extern standpunt' noemt: een standpunt dat zich buiten de directe morele ervaring bevindt (het moet die ervaring immers beoordelen) maar dat tegelijkertijd verankerd blijft in die morele ervaring.

'Alles van Waarde is Weerloos': Nietzsche over Waarde en Natuur (Dr. Hedwig Gaasterland)

Aan de hand van de geschiedenis kunnen we constateren dat waarden zelf niet blijvend zijn, maar aan verandering onderhevig: waarden zijn weerloos, ook als het aankomt op tijdsgeest. In mijn bijdrage zal ik aan de hand van de 19^e eeuwse filosoof Friedrich Nietzsche betogen dat we, in plaats van te zoeken naar een metafysisch fundament dat 'onze' waarden rechtvaardigt, onszelf beter aan een zelfonderzoek kunnen onderwerpen. Wat ligt eraan ten grondslag dat we juist deze waarden willen verdedigen als de onze? Hoe komt het dat we 'overtuigd' maar 'onzeker' zijn?

In zijn vroege filosofische teksten ontwikkelt Nietzsche stap voor stap zijn inzicht dat het westerse geloof in de metafysica een 'menselijke, al te menselijke' oorsprong heeft, geworteld in menselijke verlangens. Nietzsches zoektocht verplaatst zich van de vraag naar transcendente waarden naar de genealogische ontstaansgeschiedenis van de verschillende moralen – maar niet zonder die verschillende moralen wederom te wegen. Hoewel in *Morgenrood* het bestaan van een absolute moraal afgewezen wordt, lijkt Nietzsche toch elders een maatstaf te zoeken. En wel in de natuur.

Vreemd genoeg bekritiseert Nietzsche dan het naturalisme van de Stoïcijnen, die net als hij de natuur beschouwen als bron van morele criteria. Maar Nietzsche verdedigt zijn interpretatie van natuur als een betere dan die van de Stoa door te wijzen op het inzicht dat zijn interpretatie slechts een interpretatie is; een bescheidenheid die aan de Stoïcijnen ontbreekt. Geen enkel perspectief kan aanspraak maken op een metafysische waarheid, de Stoïsche noch de Nietzscheaanse. Precies dit inzicht verraadt volgens Nietzsche een vorm van moed en eerlijkheid waaraan het de afgelopen millennia heeft ontbroken. Het kan bovendien een perspectief bieden op een toekomst waarin we ons niet langer blind staren op een metafysisch fundament waarvan het bestaan zo moeilijk te bewijzen is, maar naar een manier van denken waarin deze eerlijkheid en moed centraal staan. Met behulp van een nietsontziend zelfkritische blik, kunnen we het onderzoek beginnen naar symptomen die duiden op de aanwezigheid van een 'noodtoestand, verarming, ontarding van het leven', of juist van 'de overvloed, de kracht, de wil van het leven, de moed, het vertrouwen, de toekomst van het leven'.

'Psychologie is van nu af weer de weg tot de fundamentele problemen', aldus Nietzsche. Met deze gedachte kunnen we onszelf de vraag stellen: waarom maken we ons eigenlijk zorgen over de fundering van de moraal? In het laatste deel van dit essay zal ik de gevoelens van 'overtuigd zijn' en 'onzekerheid' ten aanzien van onze hedendaagse waarden onder de loep leggen – uiteraard met alle voorzichtigheid van dien: het blijft slechts een interpretatie.

Is de Vraag Naar een Rechtvaardiging Altijd Zinvol? (Dr. Julia Hermann)

Soms blijkt het evident dat een bepaalde handeling moreel verkeerd is, of juist moreel geboden, of dat een bepaald soort gedrag moreel verwerpelijk is. Populaire voorbeelden hiervan zijn het folteren van onschuldige baby's voor het plezier en het doden van onschuldige mensen zonder reden. Als ons iemand zou vragen waarom wij dit soort gedrag moreel veroordelen zouden wij in verlegenheid komen. Hoewel wij ons niet kunnen voorstellen om aan deze morele oordelen te twijfelen, kunnen wij geen redenen noemen die zekerder zijn als dat wat ze zouden moeten steunen. Wat, bijvoorbeeld, zou ik tegen iemand moeten zeggen die twijfelt dat het in Peter Singer's vijver voorbeeld moreel geboden is om de vijver in te gaan en het kind te redden? Hoe zou ik deze persoon kunnen overtuigen?

In mijn presentatie zal ik beargumenteren dat het in zo'n geval niet alleen niet *nodig*, maar ook niet *zinvol* is om te proberen redenen te geven in de zin van iets dat fundamenteeler is dan dat wat het zou moeten rechtvaardigen. Een rechtvaardiging in deze zin is hier niet van toepassing. De late Wittgenstein volgend ga ik ervan uit dat het alleen zinvol is om ondersteunende redenen te geven wanneer ook een op redenen gebaseerde twijfel mogelijk is. Dat waaraan men niet zinvol kan twijfelen staat tegelijkertijd aan de andere kant van rechtvaardiging ("beyond justification"). Wittgenstein reflecteert (in *Über Gewißheit*) over situaties waarin een zinvolle twijfel over empirische toestanden niet mogelijk is, bijvoorbeeld twijfel over het bestaan van iemands handen onder gewone

omstandigheden, en ik denk dat wij dit soort situaties ook in de moraal tegenkomen. Volgens mij is dat zo omdat onze morele taalspellen – morele deliberatie, rechtvaardiging van morele oordelen, twijfel of iets moreel is toegestaan enzovoort – geworteld zijn in door alle mensen gedeelde manieren van reageren en handelen. Er is een overeenstemming in het menselijke handelen (Wittgenstein's term is "Übereinstimmung im Handeln") dat morele onenigheid pas mogelijk maakt.

Ondanks deze overeenstemming is er ongetwijfeld veel onenigheid over morele kwesties, wordt de omvang van deze onenigheid ook vaak overschat. Eén belangrijke vraag is welke onenigheden echt van morele natuur zijn en niet terug te voeren op, bijvoorbeeld, onenigheid over empirische feiten. Bestaat er een echte, fundamentele morele onenigheid tussen "ons" en islamitische terroristen? Ik ga ervan uit dat ook een overtuigde IS aanhanger het met ons eens is dat het moreel slecht is om onschuldige mensen te doden. Oneens zijn wij het erover welke mensen schuldig zijn. De vraag die wij moeten stellen is welke onenigheden overkomen kunnen worden en hoe ver wij kunnen komen met dialoog en argumentatie.